

SIGMUND FREUD

*Mojžiš
a
monoteizmus*

EUROPA

SIGMUND FREUD

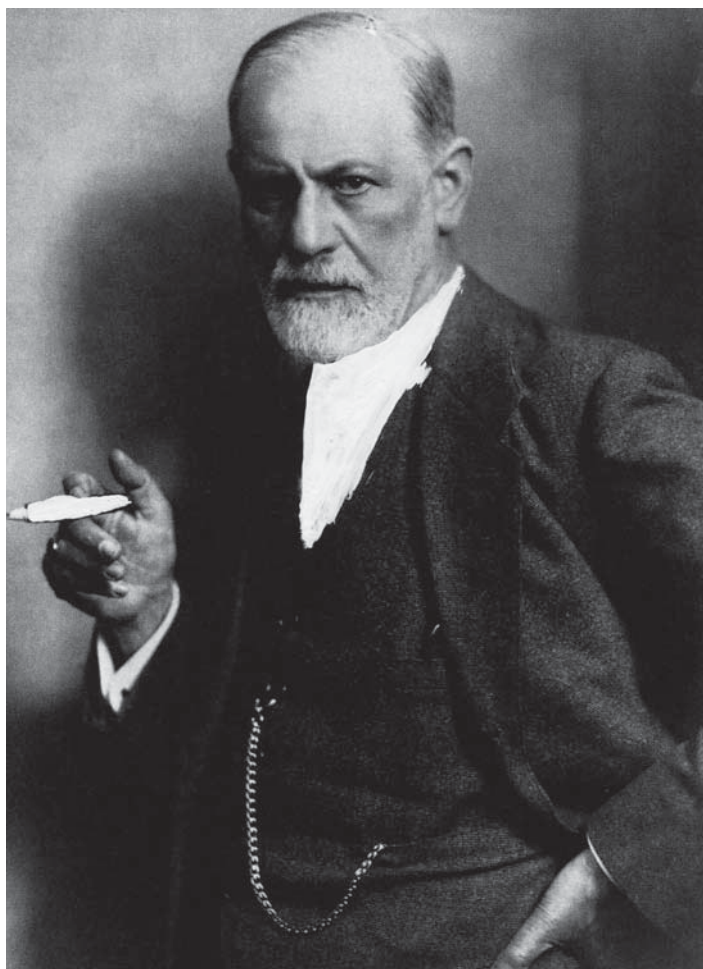
EUROPA

ODBORNÝ GARANT EDÍČIE ŠIMON JE EGON GÁL

Mojžiš a monoteizmus

zväzok 10

Sigm. Freud

Sigmund Freud: Mojžiš a monoteizmus

Preklad a doslov © Milan Krankus 2010

Návrh obalu a grafická úprava © Martin Vrabec 2010

Sadzba © bee&honey, s.r.o. (www.beeandhoney.sk) 2010

Ako desiaty zväzok edície Šimon vydalo © Vydavateľstvo Európa, s.r.o. 2010

www.vydavatelstvo-europa.sk

ISBN 978-80-89111-65-7

OBSAH

I/ MOJŽIŠ – EGYPTAN	9
II/ AK BOL MOJŽIŠ EGYPTAN... ..	19
III/ MOJŽIŠ, JEHO ĽUD A MONOTEISTICKÉ	57
NÁBOŽENSTVO	
PRVÁ ČASŤ	57
PREDHOVOR I	57
PREDHOVOR II	60
A/ Historická hypotéza	62
B/ Obdobie latencie a tradícia.....	70
C/ Analógia	76
D/ Aplikácia	84
E/ Ťažkosti	95
DRUHÁ ČASŤ	106
ZHRNUTIE A REKAPITULÁCIA	106
a) Izraelský národ	107
b) Veľký človek.....	109
c) Pokrok v duchovnosti	114
d) Zrieknutie sa pudu	118
e) Obsah pravdy v náboženstve	124
f) Návrat potlačeného	126
g) Historická pravda	129
h) Historický vývin	133
<i>DOSLOV</i>	139

I MOJŽIŠ – EGYPTAN

Odobierať národu muža, ktorého si uctieva ako najväčšieho zo svojich synov, nie je nič, na čo sa človek ochotne a bezstarostne podujíma, najmä ak sám k tomuto národu patrí. Nijaký príklad nás však nedonúti odmietnuť pravdu na úkor údajných národných záujmov a oprávnene môžeme tiež očakávať, že objasnenie okolností bude určitým ziskom pre naše poznanie.

Človek *Mojžiš*, osloboditeľ Židov, ich zákonodarca a tvorca ich náboženstva, patrí do takých dávnych čias, že sa nemožno vyhnúť predbežnej otázke, či ide o historickú osobnosť, alebo o výtvor legendy. Ak žil, bolo to v 13., alebo možno v 14. storočí pred naším letopočtom; okrem svätých kníh a židovských písomných tradícií nemáme o ňom nijaké iné správy. No aj keď o tom nemožno rozhodnúť s definitívnou platnosťou, väčšina historikov aj tak zastávala názor, že Mojžiš skutočne žil a odchod z Egypta, ktorý sa s ním spája, bol skutočnou udalosťou. Právom tu možno tvrdiť, že bez prijatia tohto predpokladu by boli nasledujúce dejiny židovského národa nepochopiteľné. Okrem toho je dnešná veda vôbec oveľa rozvážnejšia a s tradíciami zaobchádza oveľa zhovievavejšie ako v začiatkoch historickej kritiky.

Prvé, čo na Mojžišovej osobe upúta našu pozornosť, je jeho meno, ktoré po hebrejsky znie *Moše*. Môžeme sa spýtať: Odkiaľ pochádza? Čo znamená? Ako vieme, odpoveď prináša už 2. kapitola Druhej knihy Mojžišovej – *Exodus*. Hovorí sa v nej, že toto meno mu dala egyptská princezná, ktorá zachránila dieťa z vôd Nílu a dodala aj etymologické zdôvodnenie: „Z vody som ho vytiahla.“ Lenže takéto vysvetlenie zrejme nestačí. „Biblická interpretácia mena v podobe »ten, čo bol z vody vytiahnutý«, domnieva sa istý autor v *Židovskom lexikone*¹, je

¹ Jüdisches Lexikon begründet von *Herlitz* und *Kirschner*, Bd.IV, 1930, Jüdischer Verlag, Berlin.

ľudová etymológia, s ktorou nie je možné zladit' aktívnu hebrejskú formu slova („Moše“ môže znamenať nanajvýš „ten, čo vyťahuje“). Toto odmietanie môžu podporiť dva ďalšie argumenty. Po prvé, je absurdné pripisovať nejakej egyptskej princeznej odvodenie mena z hebrejčiny, a po druhé, voda, z ktorej bolo dieťa vytiahnuté, pravdepodobne nebola voda Nílu.

Naproti tomu sa už dávno a z rozličných strán vyslovovala domnienka, že meno Mojžiš pochádza z egyptskej slovnej zásoby. Namiesto toho, aby som uvádzal všetkých autorov, ktorí sa vyjadrili v tomto zmysle, budem tu citovať príslušnú pasáž z novej knihy J. H. *Breasteda*², autora, ktorého dielo *History of Egypt* (1906) sa pokladá za štandardné. „Pozornosť si zaslúži, že jeho (tohto vodcu) meno Mojžiš bolo egyptské. Je to jednoducho egyptské slovo »mose«, čo znamená »dieťa«, a je skratkou úplnejšej podoby mena ako napr. Amon-mose, čo znamená Amonovo dieťa, alebo Ptah-mose, Ptahovo dieťa, a tieto mená samy sú zasa skratkou dlhších viet: Amon daroval dieťa alebo Ptah (daroval) dieťa. Meno »dieťa« sa pomerne rýchlo stalo náhradou za dlhé úplné meno a meno »Mose« nie je zriedkavé na egyptských pamiatkach. Mojžišov otec určite dal svojmu synovi meno s prefixom Ptah alebo Amon a tieto mená bohov sa postupne vytrácali z každodenného života, až kým chlapca nevolali jednoducho »Mose«. (To »s« na konci mena Moses pochádza z gréckeho prekladu Starého zákona. V hebrejčine, kde sa hovorí »Moše«, sa nenachádza.)“ Túto pasáž som uviedol doslovne a za jej detaily nenesiem nijakú zodpovednosť. Trošku sa však čudujem, že *Breasted* pri svojom vymenúvaní obišiel práve analogické teoforické mená, ktoré sa nachádzajú na listine egyptských kráľov, ako *Ah-mose*, *Thut-mose* (Tuthmes) a *Ra-mose* (Ramses).

Teraz by sme mohli očakávať, že niektorí z mnohých učencov, čo uznali Mojžišovo meno za egyptské, dospejú tiež k záveru, alebo budú aspoň uvažovať o možnosti, že nositeľ

² The Dawn of Conscience, London 1934, s. 350.

egyptského mena sám musel byť Egypt'an. Pre modernú dobu neváhame urobiť takýto záver, hoci dnes osoba nemá jedno meno, ale dve, priezvisko a krstné meno, a hoci zmena mena alebo jeho prispôsobenie novým okolnostiam nie sú vylúčené. Preto nie sme vôbec prekvapení, keď sa nám potvrdí, že básnik Chamisso má francúzsky pôvod, zatiaľ čo Napoleon Bonaparte taliansky a že Benjamin Disraeli je skutočne taliansky Žid, ako sme to podľa jeho mena očakávali. A musíme sa domnievať, že pokiaľ ide o dávne a pradávané časy, mohol by sa záver, že etnická príslušnosť sa zakladá na mene, zdať oveľa dôveryhodnejší a že sa nám vlastne sám nanucuje. A predsa, pokiaľ viem, v Mojžišovom prípade nedospel k podobnému záveru nijaký historik, dokonca ani z tých, čo sú, ako uvedený *Breasted*, ochotní uznať, že Mojžiš bol dôverne oboznámený „s celou egyptskou múdrosťou“ (1934, s. 334).³

S istotou nemožno uhádnuť, čo stálo v ceste tomuto záveru. Možno to bol neprekonateľný rešpekt pred biblickou tradíciou. Možno sa predstava, že by Mojžiš mohol mať iný než hebrejský pôvod, zdala príliš fantastickou. V každom prípade sa ukazuje, že uznanie egyptského charakteru mena sa nepokladá za rozhodujúce pre určenie Mojžišovho pôvodu a že z neho nemožno vyvodiť ďalšie dôsledky. Ak sa otázka národnej príslušnosti tohto veľkého muža pokladá za takú významnú, určite by bolo žiaduce uviesť nový materiál, ktorý by pomohol na ňu odpovedať.

To je úloha, na ktorú sa podujíma moja krátka štúdia. Jej nárok na uverejnenie v časopise *Imago* je odôvodnený tým, že obsah štúdie tvorí aplikácia psychoanalýzy. Uvedený argument nepochybne zapôsobí iba na nevelký počet čitateľov, ktorí sú oboznámení s analytickým myslením a vedia oceniť jeho výsledky. Dúfam, že aspoň pre nich bude mať význam.

³ Hoci domnienka, že Mojžiš bol Egypt'an, sa často bez odvolávania sa na meno vyslovovala od najstarších čias po dnešok.

Roku 1909 uverejnil *O. Rank*, ktorý bol vtedy ešte pod mojim vplyvom, na môj podnet spis s názvom *Der Mythos von der Geburt des Helden*.⁴ Zaoberá sa v ňom faktom, že „takmer všetky významné kultúrne národy... veľmi skoro vo svojej histórii začali zvelebovať svojich hrdinov, legendárnych kráľov a kniežatá, zakladateľov náboženstiev, dynastií, ríš a miest, skrátka svojich národných hrdinov, v eposoch a legendách. Najmä okolnosti narodenia a priebeh mladosti týchto osôb skrášľovali fantastickými črtami, ktorých prekvapujúca podobnosť u rozličných národov, hoci boli priestorovo od seba veľmi vzdialené a navzájom úplne nezávislé, ba miestami doslovná zhoda bola dávno známa a všimli si ju mnohí bádatelia“. Ak podľa *Rankovej* metódy a trochu aj na spôsob *Galtonovej* techniky skonštruujeme „priemernú legendu“, ktorá vyjadruje podstatné črty všetkých týchto príbehov, dostaneme nasledujúci obraz:

„Hrdina je dieťa *najvznešenejších* rodičov, najčastejšie kráľovský syn.“

„Jeho narodeniu predchádzali ťažkosti, ako zdržanlivosť alebo dlhá neplodnosť rodičov, alebo ich tajné stretávanie sa v dôsledku vonkajších zákazov alebo prekážok. Počas tehotenstva alebo už pred ním odzníe veštbá, varujúca pred jeho narodením (sen, orákulum), ktorá znamená nebezpečenstvo, najmä pre otca.“

„V dôsledku toho býva novorodenec, najčastejšie na príkaz *otca alebo osoby, ktorá ho zastupuje*, určený na smrť alebo na *odstránenie*; zvyčajne ho v *koši* pustia na *vodu*.“

„Potom ho *zachránia* zvieratá alebo *ľudia nízkeho pôvodu (pastieri)* a vychováva ho *zvíra (samica)* alebo *chudobná žena*.“

„Keď vyrastie, opäť nájde po všelijakých dobrodružstvách svojich vznešených rodičov, jednak sa *pomstí otcovi*, jednak je *spoznaný* a dosiahne veľkosť a slávu.“

⁴ Piaty zväzok *Schriften zur angewandten Seelenkunde*, Fr. Deuticke, Wien, 1909. Nemienim znižovať hodnotu vlastného prínosu Ranka do tejto práce.

Najstaršou historickou postavou, s ktorou sa spája tento mýtus narodenia, je *Sargon z Akkadu*, zakladateľ *Babylonu* (okolo r. 2800 pr. Kr.). Iste bude práve pre nás zaujímavé uviesť tu rozprávanie, ktorého autorstvo sa pripisuje jemu samému:

„Ja som *Sargon*, mocný kráľ Akkadu. Moja matka bola vestálka, otca som nepoznal, ale brat môjho otca žil vo vrchoch. V mojom meste Asupirani, ležiacom na brehu Eufratu, ma počala moja matka, vestálka. *Potajomky ma porodila. Položila ma do koša z trstia*, smolou uzavrela jeho veko. *Spustila ma na rieku*, ktorá ma nezahubila. Prúd ma niesol a priniesol k Akkimu, čerpačovi vody. *Akki, čerpač vody, ma vychoval ako vlastného syna*. Akki, čerpač vody, ma urobil svojim záhradníkom. Keď som bol záhradníkom, našla Ištar (bohyňa) vo mne zaľúbenie, stal som sa kráľom a 45 rokov som kraloval.“

Mená, ktoré sú nám z radu začínajúceho sa *Sargonom z Akkadu* najbližšie, sú tieto: Mojžiš, Kyros a Romulus. *Rank* však navyše našiel v poézii a legendách veľký počet heroických postáv, o mladosti ktorých sa rozpráva podobný príbeh, alebo úplne rovnaký, alebo v ľahko spoznatelných fragmentoch, ako sú napr. Oidipus, Karna, Paris, Telefos, Perseus, Herakles, Gilgameš, Amfion, Zetos a i.

Rankove výskumy nás oboznámili s prameňom a tendenciami tohto mýtu. Stačí mi odvolať sa na ne v stručných poznámkach. Hrdina je ten, čo sa odvážne vzbúri proti otcovi a nakoniec ho víťazne premôže. Náš mýtus sleduje tento boj až do prehistórie individua, lebo dovoľuje, aby sa dieťa narodilo proti otcovej vôli a zachránilo sa napriek jeho zlému úmyslu. Položenie do košíka je nepochybne symbolickým znázornením pôrodu, košík je materským lonom a voda plodovou vodou. V nespočetných snoch sa vzťah rodiča a dieťaťa vyjadruje vytiahnutím z vody alebo zachránením z vody. Keď ľudová fantázia spája mýtus zrodenia, o ktorom hovoríme, s významnou osobou, chce ju týmto spôsobom uznať za hrdinu a ukázať, že naplnila zvyčajnú schému

hrdinovho života. No prameňom celej tejto poetickej fikcie je to, čo nazývame „rodinným románom“ dieťaťa, v ktorom syn reaguje na zmeny prejavujúce sa v jeho citových vzťahoch k rodičom. Prvé roky detstva sú ovládané enormným preceňovaním otca. Preto kráľ a kráľovná v snoch a rozprávkach vždy znamenajú rodičov, zatiaľ čo neskôr, pod vplyvom rivality a sklamaní v reálnom živote, sa dieťa začína odpútať od rodičov a zaujímať kritický postoj k otcovi. Obidve rodiny v mýte, vznešená aj nízkeho pôvodu, sú podľa tohto dva odrazy vlastnej rodiny dieťaťa, ako sa u neho objavujú v jednotlivých po sebe nasledujúcich obdobiach jeho života.

Mohli by sme tvrdiť, že po tomto vysvetlení sa stanú úplne pochopiteľnými rozšírenie i podobnosť mýtu o zrodení hrdinu. O to viac si našu pozornosť zaslúži konštatovanie, že legenda o Mojžišovom narodení a odložení zaujíma osobitné miesto, ba v istom zásadnom bode dokonca proti-rečí ostatným legendám.

Začnime od dvoch rodín, medzi ktorými sa podľa legendy rozvíja osud dieťaťa. Vieme, že podľa analytickej interpretácie sú rodiny totožné a odlišujú sa len chronologicky. V typickej forme legendy je prvá rodina, v ktorej sa dieťa narodilo, vznešená, väčšinou kráľovská, druhá, v ktorej dieťa vyrastá, je rodina nízkeho pôvodu, alebo pozbavená postavenia, čo napokon zodpovedá vzťahom (rodinný román), na ktoré sa analýza obracia. Iba v legende o Oidipovi sa táto odlišnosť stiera. Dieťa, ktoré jedna kráľovská rodina odvrhne, iný kráľovský pár prijme. Mohli by sme povedať, že je to sotva náhoda, ak práve v tomto príklade pôvodná identita obidvoch rodín nejasne presvítá aj v legende samej. Sociálnym kontrastom obidvoch rodín dostáva mýtus, ktorý, ako vieme, má zdôrazniť heroický charakter veľkého muža, druhú funkciu, pre historické osobnosti mimoriadne dôležitú. Tento kontrast sa môže použiť aj na získanie šľachtických výsad pre hrdinu, na jeho spoločenské pozdvihnutie. Tak je Kyros pre Médov cudzím dobyvateľom, ale vďaka legende

o odvrhnutí sa stáva vnukom médskeho kráľa. Podobne je to u Romula. Ak táto osoba kedysi žila, musela byť tulákom a dobrodruhom, ktorý prišiel, nevedno odkiaľ. Legenda z neho urobila potomka a následníka kráľovskej dynastie *Alba Longa*.

V Mojžišovom prípade je to celkom inak. Prvá rodina, hoci je vznešená, žije dosť skromne. Mojžiš je dieťa židovských Levitov. Druhá rodina, ale nízkeho pôvodu, v ktorej hrdina nakoniec vyrastá, je nahradená egyptským kráľovským dvorom; princezná ho vychováva ako vlastného syna. Táto odchýlka od typu sa mnohým zdala čudnou. Ed. Meyer (1906, 46) a po ňom ďalší predpokladali, že legenda znela pôvodne inak: faraón mal prorocký sen⁵, ktorý ho varoval, že syn jeho dcéry bude znamenať nebezpečenstvo pre neho a jeho ríšu. Preto prikáže dieťa po narodení vydať vodám Nílu. Židia ho však zachránia a vychovávajú ako svoje vlastné dieťa. V dôsledku „národných motívov“, aby sme použili *Rankove* slová⁶, bola legenda pretvorená do podoby, v akej ju poznáme.

Ale po ďalšom uvažovaní sa ukazuje, že taká pôvodná legenda o Mojžišovi, ktorá sa nelíši od iných, nemohla vzniknúť. Legenda má totiž alebo egyptský, alebo židovský pôvod. Prvý prípad je vylúčený: Egyptania nemali dôvod oslavovať Mojžiša, pre nich nebol nijakým hrdinom. Znamená to teda, že legenda musela vzniknúť v židovskom národe, t. j. v podobe, ako ju poznáme, sa musela spájať s osobou jeho vodcu. Na to však bola naisto nevhodná, lebo načo by bola národu legenda, ktorá robila z jej veľkého muža cudzinca?

V podobe, v akej dnes poznáme legendu o Mojžišovi, pozoruhodným spôsobom zaostáva za svojimi skrytými zámermi. Ak Mojžiš nie je kráľovský potomok, nemôže ho legenda označovať za hrdinu; ak zostáva židovským

⁵ Spomína sa aj v rozprávani *Flavia Josepha*.

⁶ C. d., s. 80. Pozn.

dieťaťom, legenda neurobila nič, aby ho pozdvihla. Iba malý fragment celého mýtu si zachováva účinnosť, ubezpečenie, že dieťa napriek veľkému vonkajšiemu násiliu prežilo, čo je črta opakujúca sa aj v príbehu o Ježišovom detstve, kde kráľ Herodes preberá rolu faraóna. Môžeme teda skutočne bez ťažkostí predpokladať, že niekedy neskôr nejaký neskúsený upravovateľ obsahu legendy pocítil potrebu podložiť príbeh o Mojžišovi niečim, čo by sa podobalo klasickej legende o zavrnutí hrdinu, ale čo sa vzhľadom na osobitné okolnosti prípadu na Mojžiša nehodilo.

Naše skúmanie sa muselo uspokojiť s týmto nepresvedčivým a neistým výsledkom a neprinieslo ani odpoveď na otázku, či Mojžiš bol Egypt'an. Existuje však aj iný, možno sľubnejší prístup, umožňujúci zhodnotiť legendu o zavrnutí dieťaťa.

Vráťme sa k dvom rodinám mýtu. Ako vieme, na úrovni analytickej interpretácie sú identické, zatiaľ čo na úrovni mýtu sa rozlišujú na rodinu vznešenú a rodinu nízkeho pôvodu. Keď však ide o historickú osobu, s ktorou sa mýtus spája, existuje ešte tretia úroveň – úroveň reality. Jedna rodina, v ktorej sa veľký muž naozaj narodil a vyrástol, je reálna, druhá je fiktívna, vytvorená mýtom sledujúcim vlastné ciele. Zvyčajne je reálna rodina nízkeho pôvodu a vznešená je fiktívna. Zdá sa, že v Mojžišovom prípade je situácia trochu iná. Nové hľadisko nám teraz umožňuje pochopiť, že prvá rodina, tá, čo zavrhla dieťa, je vo všetkých prípadoch, ktoré bolo možné preskúmať, fiktívna a druhá, kde dieťa bolo prijaté a vyrástlo, bola reálna. Ak máme odvahu uznať toto tvrdenie za všeobecne platné a vzťahujúce sa aj na legendu o Mojžišovi, okamžite nám bude jasné, že Mojžiš bol pravdepodobne vznešený Egypt'an, z ktorého legenda urobila Žida. Taký by bol teda výsledok nášho skúmania! Odloženie na vodu bolo v príbehu na správnom mieste, aby sa však prispôbil novej potrebe, musel sa jeho zámer trochu násilne

pretvoriť; z vydania na milosť a nemilosť osudu sa stáva prostriedok záchrany.

To, že sa legenda o Mojžišovi odkláňa od všetkých ostatných legiend tohto druhu, možno odvodiť z osobitostí jeho životného príbehu. Zatiaľ čo sa hrdina v priebehu života zvyčajne pozdvihne nad svoje nízke pomery, z ktorých vyšiel, heroický život človeka Mojžiša sa začína ponížením; zostupuje zo svojho piedestálu na úroveň dietok Izraela.

Na toto malé skúmanie sme sa podujali v nádeji, že z neho získame druhý, nový argument v prospech predpokladu, že Mojžiš bol Egypt'an. Počuli sme, že prvý argument, založený na jeho mene, na mnohých neurobil rozhodujúci dojem.⁷ Musíme byť pripravení na to, že ani tento nový argument, vychádzajúci z analýzy legendy o zavrnutí, nebude mať šťastnejší osud. Nepochybne sa objavia námietky, že okolnosti vzniku a pretvorenia legendy sú predsa príliš neprehľadné na to, aby sa dal ospravedlniť záver, aký je náš, že tradície hovoriace o Mojžišovej heroickej postave sú konfúzne, protirečivé a nesú nepochybné znaky stáročia trvajúcich ustavičných prerábaní a tendenčných doplnkov takého druhu, že sa stáva nevyhnutne márnym všetko úsilie smerujúce k objasneniu jadra historickej pravdy, ktorá sa za nimi skrýva. Ja osobne nezastávam tento negatívny postoj, ale ani nie som schopný odmietnuť ho.

Ale ak nie je možné získať väčšiu istotu, prečo som vôbec toto skúmanie zverejnil? Ľutujem, že aj moje ospravedlnenie bude iba náznakové. Ak sa totiž niekto dá podnietiť obidvoma tu uvedenými argumentmi a pokúsi sa brať vážne predpoklad, že Mojžiš bol vznešený Egypt'an, potom

⁷ Tak napr. Ed. Meyer (Die Mosessagen und die Leviten, Berliner Sitzbericht 1905, s. 651) hovorí: „Meno Mojžiš je pravdepodobne egyptské, zatiaľ čo meno *Pinchas* z kňazského pokolenia Silo... je nepochybne egyptské. To, samozrejme, nedokazuje, že tieto rody mali egyptský pôvod, nepochybne však mali vzťah k Egyptu.“ Môžeme sa, samozrejme, pýtať, aký druh vzťahov má pritom na mysli.

sa pred ním otvárajú veľmi zaujímavé a ďalekosiahle perspektívy. Pomocou istých hypotéz, nie príliš vzdialených prvej, možno budeme schopní pochopiť motívy, ktoré viedli Mojžiša k jeho neobyčajnému kroku, a priamo nadväzujúc na to, získať možnosť zdôvodniť mnohé črty a osobitosti zákonov a náboženstva, ktoré dal židovskému národu, a nás samých to podnieti k dôležitým úvahám o vzniku monoteistického náboženstva vôbec. Lenže takéto dôležité závery sa nemôžu zakladať výlučne na psychologickkej pravdepodobnosti. Ak prijmeme fakt, že Mojžiš bol Egyptan, ako historickú oporu potrebujeme ešte aspoň jeden pevný oporný bod, aby sme obránili rad vynárajúcich sa možností proti kritike, že sú produktom fantázie a príliš ďaleko od reality. Objektívny dôkaz, kedy Mojžiš žil a kedy došlo k odchodu z Egypta, by možno uspokojil túto potrebu. Tento dôkaz sa však nepodarilo získať, preto bude lepšie mlčať o všetkých ďalších dôsledkoch, ktoré vyplývajú z faktu, že Mojžiš bol Egyptan.

II AK BOL MOJŽIŠ EGYPTĀN...

V predchádzajúcom príspevku uverejnenom v tomto časopise¹ som sa novým argumentom pokúsil podporiť hypotézu, že *Mojžiš*, osloboditeľ a zákonodarca židovského národa, nebol Žid, ale Egyptān. Ľudia si už dávnejšie všimli, že jeho meno pochádza z egyptskej slovnej zásoby, aj keď sa to dostatočne nezhodnotilo. Dodal som, že interpretácia mýtu o zavrnutí, ktorý sa spája s Mojžišovou osobou, núti k záveru, že Mojžiš bol Egyptān, ktorého potreba ľudu pretvorila na Žida. Na konci svojej štúdie som povedal, že z predpokladu, podľa ktorého Mojžiš bol Egyptān, vyplývajú d'alekosiahle dôsledky, ale že nie som pripravený obhajovať ich verejne, pretože sa zakladajú iba na psychologickkej pravdepodobnosti a chýba im objektívny dôkaz. Čím väčší význam majú takto získané názory, tým silnejšiu potrebu pociťujeme nevystavovať ich kritickým útokom publika bez toho, aby sme im dali pevný základ. Inak by boli ako bronzová socha na hlinených nohách. Nijaká pravdepodobnosť, aj keby bola akákoľvek lákavá, neochráni pred omylom. Hoci by sa zdalo, že všetky stránky problému do seba zapadajú ako časti skladačky, treba si uvedomiť, že to, čo je pravdepodobné, nie je nevyhnutne pravda a že pravda nie je vždy pravdepodobná. A napokon nie je lákavé byť zaradený medzi scholastikov a talmudistov, ktorým stačí ukazovať svoj dôvtip bez ohľadu na to, aké vzdialené od reality môžu byť ich tvrdenia.

Napriek pochybnostiam, ktoré ma ťažia dnes takisto ako vtedy, z konfliktu mojich motívov sa zrodilo rozhodnutie pokračovať v prvej štúdií. No zasa to nie je celok ani najdôležitejšia časť celku.

¹ Imago, Bd. XXIII, 1937, Heft 1: Moses ein Ägypter (Prvá štúdia našej knihy. Pozn. prekl.)

Ak teda bol Mojžiš Egypt'an, prvým výsledkom tohto predpokladu bude ďalšia hádanka, na ktorú sa dá ťažko odpovedať. Ak sa národ alebo kmeň² pripravuje na nejaké veľké podujatie, nemožno očakávať nič iné, než že sa jeden zo súkmeňovcov ujme vodcovstva alebo ho na túto úlohu zvolia. Nie je však ľahké uhádnuť, čo by mohlo podnietiť aristokratického Egypt'ana – možno princa, kňaza alebo vysokého úradníka –, aby sa postavil na čelo húfu cudzích, kultúrne zaostalých privandrovalcov a opustil s nimi krajinu. Všeobecne známe pohrdanie Egypt'anov cudzími národmi robí takého počínanie veľmi nepravdepodobným. Naozaj by som bol ochotný veriť, že práve preto nechceli historici, ktorí uznali meno Mojžiš za egyptské a pripisovali tomuto mužovi všetku egyptskú múdrosť, prijať, čo z toho zreteľne vyplývalo – totiž možnosť, že Mojžiš bol Egypt'an.

K tejto prvej ťažkosti sa čoskoro pridá ďalšia. Nesmieme zabúdať, že Mojžiš bol nielen politickým vodcom Hebrejov žijúcich v Egypte, ale aj ich zákonodarcom a učiteľom, ktorý ich donútil vyznávať nové náboženstvo, nazývané ešte aj dnes podľa jeho mena mosaickým. Lenže je také ľahké, aby jeden človek založil náboženstvo? A ak niekto chce ovplyvniť náboženstvo iného, nie je celkom prirodzené, že ho chce obrátiť na svoje vlastné? Hebreji v Egypte určite neboli bez náboženstva, a ak Mojžiš, ktorý im dal nové, bol Egypt'an, nemožno vylúčiť domnienku, že toto iné, nové náboženstvo bolo egyptské.

Tejto možnosti však stojí čosi v ceste: existencia ostrého protirečenia medzi židovským náboženstvom, ktoré sa pripisuje Mojžišovi, a náboženstvom egyptským. Prvé je impozantne prísny monoteizmom; je len jeden Boh, jediný, všemohúci, nedostupný; pohľad nášho ľudské oči neznesú, človek si nesmie vytvoriť nijakú jeho podobu, dokonca ani

² Vôbec nemáme predstavu, o aký počet ľudí pri odchode z Egypta šlo.

vysloviť jeho meno. V egyptskom náboženstve je neprehl'adný rad božstiev, rozličného pôvodu a s rozličnou mierou uctievania, istý počet personifikácií mocných prírodných síl, ako sú Nebo a Zem, Slnko a Mesiac a aj abstrakcií ako *Maat* (Pravda, Spravodlivosť), alebo ohyzdný škriatok *Bés*. Väčšinu týchto božstiev však tvoria miestni bohovia z čias, keď bola krajina rozkúskovaná na množstvo provincií, bohovia zvieracej podoby akoby ešte neboli dokončili svoj vývin zo starých totemických zvierat, bohovia, ktorí sa navzájom výrazne nelíšili a sotva sa odlišovali vo funkciách, čo sa im pripisovali. Hymny na počesť týchto bohov hovorili o každom takmer to isté, bez váhania ich vzájomne stotožňovali spoločnosťou, ktorý v nás zanecháva beznádejný zmätok. Mená bohov sa navzájom spájajú tak, že jedno môže byť takmer epitetom druhého. Tak sa v čase rozkvetu Novej ríše volá najvyšší boh mesta Théb *Amon-Re*, čo je zložené meno, ktorého prvá časť označuje boha mesta s hlavou barana, zatiaľ čo *Re* je meno slnečného boha z *On* (Heliopolis) s hlavou sokola. Magické praktiky a obrady, magické formuly a arnulety mali pri uctievaní týchto bohov veľmi významnú úlohu takisto ako v každodennom živote Egypt'anov.

Viaceré z týchto rozdielov možno ľahko zdôvodniť zásadným protikladom medzi prísnyim monoteizmom a neobmedzeným polyteizmom. Iné sú zreteľným výsledkom rozdielov v duchovnej úrovni, pretože jedno náboženstvo je veľmi blízke primitívnemu štádiu, zatiaľ čo druhé sa rozvinulo na úroveň vysoko sublimovanej abstrakcie. Obidva momenty môžu občas vyvolávať dojem, že rozdiel medzi mosaickým a egyptským náboženstvom sa zámerne a úmyselne vyhrocuje; napríklad, zatiaľ čo jedno rozhodne odsudzuje akýkoľvek druh mágie a čarodejníctva, druhé nimi oplýva v hojnej miere, alebo keď sa nenásytná rozkoš, s akou Egypt'ania stvárnajú svojich bohov z kameňa, hliny alebo kovu (ktorej tak veľa vd'acia naše múzeá), konfrontuje s prísnyim zákazom vytvárať obraz akejkoľvek bytosti, či už živej alebo imaginárnej. Okrem toho existuje aj ďalší

protiklad medzi obidvoma náboženstvami, ktorého sme sa v našich výkladoch nedotkli. Ani jeden staroveký národ neurobil tak veľa, aby poprel smrť, a neusiloval sa s takou námahou umožniť existenciu na druhom svete ako Egyptania. Preto bol boh mŕtvych *Osiris*, vládca tohto druhého sveta, najpopulárnejší a najnespornejší zo všetkých egyptských bohov. Naproti tomu židovské náboženstvo sa úplne zrieklo nesmrteľnosti a o možnosti nejakého pokračovania života po smrti niet nikde a nikdy nijakej zmienky. A je to tým prekvapujúcejšie, že neskoršie skúsenosti ukázali, že viera v život na onom svete sa dá celkom dobre zladit' s mono-teistickým náboženstvom.

Dúfali sme, že predpoklad, podľa ktorého bol Mojžiš Egyptan, sa v rozličných smeroch ukáže plodným a poučným. Náš prvý záver z tohto predpokladu, že nové náboženstvo, ktoré dal Židom, bolo jeho vlastné, egyptské, však neobstál, keď sme zistili odlišnosti, ak nie dokonca protikladnosti v charaktere obidvoch náboženstiev.

2

Pozoruhodnou udalosťou v dejinách egyptského náboženstva, ktorú zistili a zhodnotili až neskôr, sa nám otvára nová perspektíva. Je možné, že náboženstvo, ktoré dal Mojžiš židovskému ľudu, bolo jeho vlastné — *nejaké* egyptské náboženstvo, hoci nie konkrétne vyznávané Egyptanmi.

V čase slávnej 18. dynastie, za vlády ktorej sa z Egypta po prvý raz stala svetová ríša, nastúpil na trón okolo r. 1375 pr. Kr. mladý faraón, ktorý sa volal najprv ako jeho otec *Amenhotep* (IV.), neskôr si však zmenil meno, a nielen meno. Tento kráľ sa pokúsil nanútiť svojmu egyptskému ľudu nové náboženstvo, smerujúce proti jeho tisícročným tradíciám a všetkým zvyklostiam jeho života. Bol to prísny monoteizmus, prvý pokus tohto druhu v dejinách (pokiaľ je nám známe), a spolu s vierou v jediného boha sa nevyhnutne objavila aj náboženská neznášanlivosť, v staroveku dovtedy